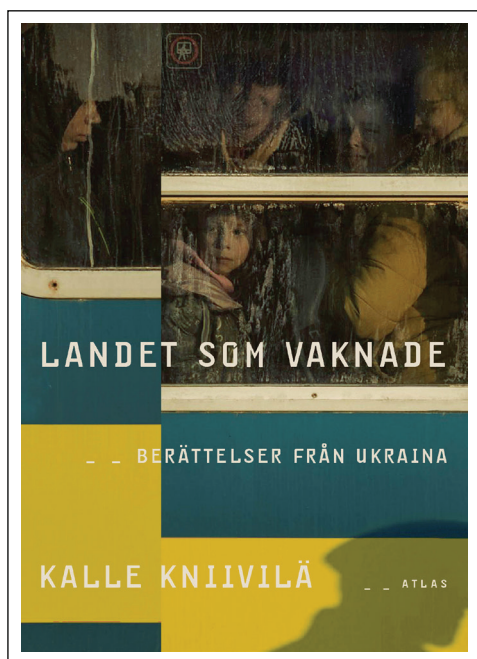

Landet som vaknade: Berättelser från Ukraina

Kalle Kniivilä

Stockholm: Atlas 2023

201 sidor. ISBN 9789174450484

Recenserad av **Michael Gentile** [professor, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, michael.gentile@sosgeo.uio.no]

Landet som vaknade är en berättelse kring hur den nya ukrainska nationen tog form sedan Sovjetunionens fall, framför allt kring hur det pågående rysk-ukrainska kriget gjort nationsbygget oåterkalleligt. Boken grundar sig på samtal som författaren haft med tolv olika personer som har olika upplevelser av kriget samt av hur livet i Ukraina såg ut före den 24 februari 2022. För några har kriget varit en del av vardagen ända sedan 2014, men för de allra flesta framstod den storskaliga attacken som en ny och oväntad vändpunkt.

Boken börjar den 10 oktober 2022 mitt under Kalle Kniiviläs längre vistelse i Kyiv. Någonstans kring sju-tiden gick luftangreppslarmet tämligen rutinmässigt, och någon halvtimme senare ylade sirenerna även i Lviv. Där hade undertecknad precis satt väckarklockan på snooze, och liksom bokens författare ignorerade jag larmet. Men sedan smällde det till i båda städer, liksom på många andra håll i landet, och med det hade Ryssland inlett en ny fas i dess krigföring mot Ukraina. Denna fas kännetecknades av omfattande luftangrepp mot kritisk infrastruktur samt mot en del mer eller mindre slumpmässigt valda civila mål i syfte att sprida terror och förödelse. Det misslyckade målet var att ukrainarna skulle tvingas frysa i sina hem inom loppet av ett par månader och att kampviljan skulle ha krossats. De då oväntade attackerna strödde ut krigsupplevelserna på delvis nya platser, samtidigt som de bröt den ytliga normaliseringstrenden som hade pågått i Kyiv sedan Ryssland förlorat slaget om

huvudstaden tidigare under våren. Det nya normala blev regelbundna robot- och drönarattacker mot varierande mål i landet. Men i takt med att luftförsvaret blivit bättre på att hantera dem började livet återgå till hur det var innan attackerna inleddes.

Boken börjar med andra ord med att beskriva livet i Ukraina vid en oväntad och i viss mån chockerande brytpunkt. Utgångspunkten är krigets oförutsägbarhet, men dess resultat blir emellertid förutsägbar: Ukraina har enats som nation som aldrig förr och vid varje sådan brytpunkt enas landet än mer, tvärtemot den ryske misstänkte krigsförbrytarpresidentens avsikter. Det är också, på ett ungefär, huvudtesen i boken eller som Tatiana, en av Kniiviläs interlokutörer, förklarade (s. 179):

Om kriget inte förintar oss helt och hållet så kan det ge oss en stor chans till verklig enighet. En chans att förstå att det här är idéernas krig. Vi krigar mot resterna av Sovjetsystemet. Det handlar inte ens så mycket om ryssarna, om nationalitet, om språk. Det är en kamp mellan det förgångna och framtiden, om vi ska gå framåt eller bakåt i tiden.

Att kriget är ett idéernas krig och en kamp mellan framtiden och det förflutna återkommer Kniivilä till i bokens utmärkta sista kapitel. Den ukrainska idén om frihet, demokrati och självbestämmande ställs mot idén om Ryssland som den ortodoxa civilisationens mittpunkt med berättigade krav på att grannländerna ska underkuvas – och att det ligger i deras bästa intresse att så sker. Den ukrainska framtiden och det ukrainska nationsbyggandet – nationen *som process* (s. 187) – ställs mot det förflutna i Ryssland, mot drömmen om det återuppståndna imperiet. Således menar Kniivilä att kriget kan ta slut när Ryssland får en annan idé att enas kring, vilket naturligtvis inte kommer att ske så länge krigsförbrytaren i Kreml sitter kvar.

Landet som vaknade är en reportagebok och ska därför recenseras mot denna bakgrund. Den bygger i hög grad på fördjupade samtal som Kniivilä haft med olika personer – män och kvinnor från olika delar av Ukraina med olika bakgrund och olika personliga upplevelser av kriget. En del träffar han i det så kallade rymdskeppet i Lviv (en futuristisk idrottsarena som för närvarande hyser internflyktingar), där han sov några nätter för att få en verklighetstrogen inblick i de ukrainska flyktingarnas vardag.

Ukrainas uppvaknande som nation var beroende av Sovjetunionens gradvisa förruttnelse och hastiga kollaps. Kniiviläs berättelse kretsar kring ett antal kritiska händelser och avgörande vägsval som bidragit till uppkomsten av det moderna Ukraina. Det är naturligtvis svårt att bestämma tidpunkten för när historiska processer inleds, men det finns inget tvivel om att Sovjetunionens kvarvarande liv förkortades av Tjernobylnakatastrofen. Det är också den händelsen som är startpunkten för Kniiviläs samtal. Tjernobylnakatastrofen och innan dess vattenkraftutbyggnaden längs med floden Dnjepr orsakade för övrigt landets största internflyktingrörelser sedan efterkrigstiden och fram till 2014 då Ryssland ockuperade Krim och inledde sitt krig i Donetsbäckenet. En del ukrainare har tvingats ur sina hem flera gånger: från

Tjernobylregionen, från den ockuperade delen av Donetsregionen och nu även från dess ständigt artilleribeskjutna regeringskontrollerade delar.

Vidare berör Kniiviläs samtal tiden för självständigheten, 1990-talets ekonomiska svårigheter, Leonid Kutjmas ljumma armlängdspolitik gentemot Ryssland, Rysslands första misslyckade försök att lägga indirekt beslag på den ukrainska statsmakten (som stoppades av den orangea revolutionen 2004), dess andra misslyckade försök (som stoppades av Euromajdan 2014), Volodymyr Zelenskij's spektakulära inträde i den ukrainska toppolitiken och slutligen invasionen den 24 februari 2022 och det pågående storkriget. Bit för bit formades förutsättningarna för den ukrainska nationens uppvaknande, men, som universitetsläraren Serhij påpekar för författaren, 2014 års händelser »var en ny impuls, den första impulsen för formandet av den ukrainska politiska nationen» (s. 127). Medvetenheten om att nationen var hotad infanns definitivt då, men det fanns ännu inget tydligt innehåll i begreppet »Ukraina» som landet kunde enas kring. Det var Zelenskij som lyckades luckra upp det nya millenniets regionalt polariserade valkarta, men det gjorde han genom att anamma en medvetet luddig valplattform.

När Kniivilä betraktar rymdskeppets förberedelser inför nattvilan antecknar han följande:

[S]tämningen är som i en liggvagn som precis satts i rörelse: i morgon är vi förhoppningsvis någon annanstans, men vi får samsas om det här utrymmet nu och göra det bästa av situationen. Nattåget har dock en tidtabell och en bestämd sluthållplats. Den här farkosten är på väg till en ny framtid som ingen känner till. (s. 25)

Farkosten hade lika väl kunnat vara Ukraina: resan är lång, framtiden okänd, men det som ligger bakom farkosten försvinner allt snabbare ur synen. Någonstans där, i den propagandistiska dimman som sammanväver det stora fosterländska kriget, postsovetiska imperiedrömmar och ultraortodoxa pseudovärderingar med krigsropsbokstaven zäta, accelererar Ryssland in i ett förflutet tidsrum som är varken vacker, helig eller hedervärd. *Landet som vaknade* är en utmärkt skildring av hur och varför Ukraina och Ryssland gått skilda vägar: Ukraina mot det okända, Ryssland mot det ökända.